

א בקדמון ברא יי זה
שמא זה ארעא: ע
וארעא זה ארעא
וריקנא וחיסובא על אפי
זהומא ורנחא בן קדם יי
במשא על אפי מלא: ג
ואמר יי לתי גבורא זהה
גבורא: ד והוא יי זה
גבורא ארו עא ואפריילי יי

פניני תר-גום יונתן

פרשת חוקת

חידושים ופנינים
בפרשנות המקרא
מתרגום יונתן בן עוזיאל

הרב מאיר שפירד

**פניני תרגום יונתן
הרב מאיר שפריר זצ"ל**

מחבר הספר
"משמעות האותיות"

כל הזכויות שמורות
בכל ענייני הגיליון ניתן לפנות:

05832-628-54
0686762@gmail.com

לקבלת הגיליון במייל:
0686762@gmail.com

נשמח לקבל הארות והערות

קטת
עימוד ועיצוב

☎ 050-412-452-4
✉ Kesetgraf@gmail.com

נידוני הפרשה בתרגום יונתן

- ד ושחט אתה לפניו ♦ האם וכיצד בדקו את הפרה אדומה מי"ח טריפות? ד
- ד ציונים לכמה חידושים בת"י בפרשת פרה אדומה..... ד
- קח את העטה ♦ מטוהו של אהרן שהוציא פרחים? או מטה האלקים של משה שבקע את הים? או שמה זה אותו מטה? 1
- קח את העטה... ודברתם אל הסלע ♦ משה ואהרן נצטוו בפירוש להכות את הסלע אם לא ישמע בקולם להוציא מים!..... ט
- ויך את הסלע בעטה פעמים ♦ מה יצא מן הסלע לאחר ההכאה הראשונה?..... יג
- ויקדש בס ♦ במים? במיתת משה ואהרן? או בשניהם?..... יד
- ויט ישראל מעליו ♦ מדוע לא נלחמו בני ישראל באדם?..... טו
- ויראו כל העדה כי גוע אהרן ♦ מה היה ההספד של משה רבנו על אהרן?..... יז
- וישלח יי בעם את הנחשים השרפים ♦ מדוע נפרע מהם דווקא על ידי נחשים?..... יט
- בספר עלחמת יי ♦ שם של ספר או כינוי של ספר התורה?..... כא
- באר חפרוה שרים ♦ מי הם השרים ומי הם הנדיבים?..... כג
- ויכהו ישראל לפי חרב ♦ בחרב ממש? או בשמתא?..... כד
- על כן יאמרו העשלים באו חשבון ♦ האם פסוקים אלו נדרשים כפשוטם או שנתיתרו לחשבוננו של עולם ולמלחמת הצדיקים מול שונאיהם?..... כה
- אל תרא אתן ♦ מפני מה פחד משה רבנו מעוג מלך הבשן?..... כח
- להקדישני לעיני בני ישראל - תמצית השיטות בביאור חטא מי מריבה..... ל

פרשת חוקת

וְשַׁחַט אֶתְּךָ לְפָנָיו • האם וכיצד בדקו את הפרה אדומה מי"ח טריפות?

(במדבר יט, ג) וַנִּתְּתֶם אֶתְּךָ אֶל אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְהוֹצִיא אֶתְּךָ אֶל מַחוּוֹץ לְמַחֲנֶה וְשַׁחַט אֶתְּךָ לְפָנָיו:

האם לאחר השחיטה בדקו את הפרה מי"ח טריפות או שסמכו על כך שרוב הבהמות אין בהם טרפות? האם שייך לבדוק את הטריפות באמצעות עמוד הענן? והאם ישנה אפשרות לבדוק טריפות באמצעות העברת היד מעל גבי הבהמה קודם השחיטה?

ראה באריכות נושא זה ובירור חידושו של ת"י בענין זה בגיליון 'פניני תרגום יונתן' - פרשת כי תשא פרה (מספר 70).

ציונים לכמה חידושים בת"י בפרשת פרה אדומה

(במדבר יט ג) ... וְשַׁחַט אֶתְּךָ לְפָנָיו:

ברש"י כתב זר שוחט ואלעזר רואה. ובת"י כתב שכהן אחר שוחט ובודק את י"ח הטריפות. והוא מחלוקת בגמ' (יומא מב.) ששמואל מכשיר בזר ולרב, אלעזר עצמו צריך לשחוט.

(במדבר יט, ד) וְהָזָה אֶל נֶחַח פְּנֵי אֱהֹל מוֹעֵד מִדְּמָה שִׁבְעַת פְּעָמִים:

במשנה פרה (פ"ג מ"ט) איתא שעל כל הזאה צריך טבילה. ובת"י מבואר שעושה טיבול אחד לשבעה הזאות.

(במדבר יט, ז) וְטָמֵא הִכְהֵן עַד הָעֶרֶב:

ברש"י כתב שהכהן טמא עד הערב. ובת"י נראה שנטהר מיד לאחר טבילתו. (ודלא כמשמעות הפסוק)

(במדבר יט, ט) וְאָסַף אִישׁ טְהוֹר אֶת אִפְרַיִם הַפָּדָה...:

בגמ' יומא מג. וברמב"ם (פ"ד מפרה הי"ז) שאיסוף האפר כשר בכל אדם מישראל. אך בת"י כאן מתרגם ואסף איש כהן.

(במדבר יט, יג) כָּל הַנִּגַּע בְּמִתְּ בְּנִפְשׁוֹ הָאָדָם אֲשֶׁר יָמוּת:

בספרי ובגמרא (נזיר נ.) איתא שהנולד בן שמונה חודשים אף הוא מטמא. אך בת"י כתב בן תשעה חודשים. עיין בקובץ מוריה קלה (עמוד נה) מכתב הרב מטשעבין בביאור דברי ת"י אלו.

(במדבר יט, יד) ... וְכֹל אֲשֶׁר בָּאֱהֹל יִטָּמָא שִׁבְעַת יָמִים:

ובת"י מבואר שגם הקרקע והאבנים טמאים שבעת ימים. ודלא כמסקנת הספרי (פ' קכו). ובגמ' (שבת נח. ומנחות סט:) מיעטו כלי אבנים מקבלת טומאה.

(במדבר יט, יז) ... וְנָתַן עָלָיו מִיַּם חַיִּים אֶל כָּלֵי:

במשנה פרה (פ"ג מ"ט) איתא שלקחת העפר כשרה בכל הכלים. ובת"י כתב בכלי חרס.

(במדבר יט, יט) וְהִזָּה הַטָּהָר עַל הַטְּמֵא...

במשנה פרה (פ"י מ"ו) הכל כשרים להזות. ובת"י כתב והזה כהן טהור. (עיין בברכות כח. מזה בן מזה יזה וכו' ופרש"י כהן בן כהן יזה את מי חטאת. ויעו"ש ברש"ש דהגם שכשר בזרים מ"מ רגילים היו הכהנים להזות ואולי זה כוונת ת"י)

קח את המטה • מטהו של אהרן שהוציא פרחים? או מטה

האלקים של משה שבקע את הים? או שמא זה אותו מטה?

(במדבר כ, ח) קח את המטה והקהל את העדה אתה ואהרן אחיך
 ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מימיו והוצאת להם מים מן
 הסלע והשקית את העדה ואת בעירם:

'המטה' משמע המטה הידוע. אך לא נתבאר האם מדובר במטהו של משה שהביאו מגינתו של יתרו (ומקורו מאדם הראשון) ועמו עשה את כל האותות והמופתים במצרים? או שמדובר במטה של אהרן שהונח באהל מועד והוציא פרחים?

מצד אחד יש להוכיח ממה שבלשון הפסוק כאן נאמר 'המטה' סתם ולא נתפרש מהו. אך להלן (כ, ט) נאמר: 'ויקח משה את המטה מלפני ה' כאשר ציוהו'. הרי שהמטה המדובר עמד לפני ה'. ובשלמא מטהו של אהרן הונח שם 'למשמרת לאות לבני מרי' (לעיל יז, כה) אך אם מדובר במטהו של משה, צ"ב מה עשה לפני ה'?

מאידיך בעת שהכה משה את הסלע נאמר (כ, יא): 'ויך את הסלע במטהו פעמים' - ומשמע שמדובר במטהו של משה.

ואכן מצינו בזה ג' דעות:

מטה האלקים – מטהו של משה

דעה א – בילקוט (רמז תשסג) נאמר, שמטה זה הוא המטה שהילך בו יעקב כנאמר (בראשית לב, י): 'כי במקלי עברתי את הירדן הזה'. ומטה זה היה מקלו של יהודה ושל משה ועבר לדוד ולכל מלכי ישראל עד סוף בית ראשון.

דהיינו שהמטה המדובר הוא 'מטה האלקים' שהשתמשו בו משה ואהרן במצרים, ועליו כתב ת"י (שמות יד, כא), שהוא נברא בין השמשות, והיה חקוק בו השם המפורש ועשרת המכות ושמותיהם של שלושת האבות וששת האמהות, ושנים עשר השבטים.

ולפירוש זה קשה, מדוע לקח משה את מטהו מלפני ה', מדוע הונח שם? ומצינו יישוב לכך בזוה"ק: (ח"ב ערב).

"א"ר יוסי (המטה) ברשותו של משה היה עד שהוקם המשכן, כיון שהוקם המשכן חזר המטה לפני העדות, ומשה היה נוטלו לעשות בו נסים, הה"ד 'ויקח משה את את המטה מלפני ה' כיון שלקחו הרי הוא ברשותו וכשלו היה".

מטהו של אהרן שהוציא ציץ ופרחים

דעה ב – יש מן המפרשים (רשב"ם חזקוני וכלי יקר - כאן) שכתבו שמדובר במטהו של אהרן שהונח לפני העדות למשמרת¹. ומטה זה של אהרן לא היה מטהו של משה, אלא היה עשוי מאותו עץ שעשו ממנו את מטות שאר הנשיאים, 'שבזה יוצדק המבחן' (לשון האוה"ח לעיל יז, יח בשם המדרש - במדב"ר יח, כג) ולא יאמרו שהמטה פרח מחמת תכונות ניסיות שהיו בו.

מטהו של אהרן הוא מטה האלקים – שהיה בידי משה

דעה ג – מהאב"ע (לקמן פסוק ט) עולה שיטה מחודשת, דכתב: "הוא מטה האלקים, והוא המונח לפני העדות". ונראה שבא לומר שאע"פ שמטה האלקים - הוא מטהו של משה מ"מ הונח לפני ה' במשכן, ואמנם האב"ע לא ביאר מדוע הונח שם. (ויתכן כמו שהובא לעיל בשם הזוה"ק.) אך לעיל (יז, יח), כתב האב"ע סיבה אחרת מדוע הונח מטהו של משה לפני ה', היות

1. הכלי יקר ביאר, שמטעם זה נצטוו לקחתו, כדי שיראו ישראל ויעשו קל וחומר, שאם המטה שהוא מעץ יבש ואין בו כל לחלוחית של מים הוציא פרחים - ובהכרח על ידי מים שבאו בגזרת ה', כך גם צור החלמיש היבש יכול להוציא להם מים בגזרת ה', ולדבריו זהו הדיבור שנצטוו לדבר אל הסלע, שתעשה הסלע כפי שעשה העץ שהוציא מים.

ומטה זה שימש את בני לוי, ועל מטה זה נכתב שמו של אהרן, והוא שהוציא ציץ ופרחים ולכך הונח לפני ה' למשמרת כאשר ציוה ה'.

כלומר לדעת האב"ע מטה האלקים ומטהו של משה והמטה של אהרן, כולם אותו מטה. דברים אלו אינם מפורשים להדיא בדברי האב"ע, אך למדנו זאת מלשונו שכתב לעיל לגבי מטה אהרן: (יז, יח)

"י"א שמטהו של אהרן אינו 'מטה האלהים', כי כבר היה ניכר, ומה צורך לכתוב עליו שם אהרן. ויש אומרים כי המטה היה כשאר המטות, אין הפרש ביניהם, וזה הישר בעיני."

כלומר הי"א הראשון סבור שהמטה שהונח לפני ה' אינו המטה של משה, (כאמור שמטה האלקים לדעת האב"ע הוא מטהו של משה) כי מטהו של משה **בלט בחזותו** (שהלא היה עשוי מאבן סנפיריון במשקל ארבעים סאה - כמבואר בת"י בפסוק האחרון של התורה, והיה חקוק עליו שם בן ע"ב אותיות ועוד) והתייחר הצורך לכתוב עליו את שמו של אהרן?² אך הי"א השני, לכאן סבור, שאכן היה זה מטהו של משה, אלא שאירע נס ונעשה דומה במראהו לשאר המטות.³

בת"י משמע שפירש כפירוש הראשון שמשה נצטווה לרחת את מטהו שלו:

סב ית הוטר גיסיא... - [קח את מטה הנסים]

המשך דברי התרגום בקטע הבא

לשון הרבים - 'מטה הנסים' מלמדת שמדובר פה על מטה שעשה נסים רבים. ולכאן זהו מטהו של משה שעמו עשה את כל האותות והמופתים במצרים. אמנם לשונו סובלת גם את פירושו של האב"ע אך אין לנו ראייה לכך מדבריו.

2. ועוד שמטה כזה שאירעו על ידו נסים רבים, אינו פלא שיפרח ויוציא פרחים, והכיצד 'יוצדק המבחן' שה' בחר באהרן?

3. פירוש זה אינו עולה בקנה אחד עם דברי המדרש שהובא לעיל, שמטהו של משה עבר לדוד ולמלכי ישראל בתקופת בית ראשון, כי את מטהו של אהרן נצטוו להניחו במשמרת לפני ה', וכיצד ישתמשו בו דוד ומלכי בית ראשון. אמנם אין להקשות מדברי הגמ' (יומא נב:) שיאשיהו גנז עם הארון את צנצנת המן ואת מקלו של אהרן, כי הלא היה זה לקראת סוף בית ראשון, וגם במדרש הנ"ל משמע שבתקופה זו נגנז המטה.

קח את המטה... ודברתם אל הסלע • משה ואהרן

נצטוו בפירוש להכות את הסלע אם לא ישמע בקולם להוציא מים!

(במדבר כ, ח) קח את המטה והקהל את העדה אתה ואהרן אחיך ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מימיו והוצאת להם מים מן הסלע והשקית את העדה ואת בעידיהם:

לשם מה נצטווה משה לקחת את המטה? ואיזה דיבור היו אמורים לדבר אל הסלע?

הנה נחלקו המפרשים בביאור חטא מי מריבה, ונשנו בזה שיטות רבות. ראה באוה"ח שהביא בזה י' שיטות. ושיטת רש"י שמשה ואהרן חטאו בכך שהכו את הסלע ולא דיברו אליו שיוציא מים, וביאר רש"י שמתחילה דיברו אל הסלע אלא כיון שנתערבב בין הסלעים לא ידעו איזה סלע הוא הבאר, דיברו אל סלע אחר ולכך לא הוציא מים, אולם משה ואהרן סברו שהדיבור לא הועיל ויש להכות את הסלע, ובהכאה זו נזדמן להם סלע הבאר, והכהו משה ויצא מים.

וכבר נתקשה הרמב"ן לפירוש זה שמשה כלל לא נצטווה להכות בסלע, מדוע ציווהו ה' לקחת עמו את מטהו? ואכן הרמב"ן ועוד סבורים שהדיבור אל הסלע הוא ההכאה בו, ואין נס גדול יותר בדיבור אליו מאשר להכות בו.

אולם הרשב"ם כתב שהצורך במטה היה 'להראות בו קשי מרי שלהם, כדכתיב (לעיל יז, כה) 'למשמרת לאות לבני מרי'. והאוה"ח יישב שהצורך במטה היה 'להורמנא דמלכא, להראות שיש בידו כח עליון'. (ראה בירורי השיטות השונות בסוגיא זו בנספח שבסוף הגליון)

מת"י עולה שיטה נוספת ולדבריו משה ואהרן נצטוו גם לדבר וגם להכות בשלב מסוים:

סב ית חוטר גיסיא, וכןש ית בנישתא אנת ואהרן אחוד. ותומוזן תריכוזן ית כיפא בשמא דבא ומפדשא בד הינון חמיון, ויתן מוזהי. ואין יסרב לאפוקי, מחי אנת לחודך ביה בחוטרדא דבידך ותהנפק להון מיא מן כיפא, ותשקי ית בנישתא וית בעיריהון.

[קח את מטה הנסים, והקהל את העדה אתה ואהרן אחיך. ותשביעו שניכם את הסלע בשם הגדול ומפורש כאשר הם רואים, ויתן מימיו. ואם יסרב להוציא, הבה אתה לבדך בו במטה שבידך, והוצאת להם מים מן הסלע. ותשקה את העדה ואת בעירם.]

בת"י מבוארים כמה חידושים:

הדיבור אל הסלע – השבעתו בשם המפורש

א. תוכן הדיבור אל הסלע היה, השבעתו בשם המפורש שיוציא מים לעדה. כלומר השם המפורש שהוא הכח המשדד מערכות ומחולל פלאות, הוא זה שיוציא מים מהסלע, בין באופן הראשון שישביעוהו בשם המפורש. בין באופן השני שיכוהו במטה אשר חקוק עליו השם המפורש.

יש לציין את העובדה שת"י מייחס הרבה מן הפלאות המתוארים בתורה, שנעשו בסגולת השם המפורש⁴. ובפרשת תצוה (שמות כה, ל) כשמדבר על כוחן של האורים ותומים הרחיב ת"י בסגולת השם המפורש:

שבהם (באורים ותומים) חקוק ומפורש שמו הגדול והקדוש, שבו נבראו שלוש מאות ועשר עולמות, וחקוק ומפורש באבן השתיה שבה חתם אדון העולם את פי התהום הגדול מבתחילה, וכל מי שמזכיר אותו שם קדוש בשעת צעריו ניצל, וטמונות מתגלות לו.

4. להלן חלק מהרשימה:

1. האות ששם ה' לקין במצחו שלא יכוהו, היה אות מהשם המפורש (בראשית ד, טו)
2. המטה של משה שעמו עשה את האותות במצרים, ובקע את הים, והוציא מים מהסלע. היה מכח מה שחקוק עליו השם המפורש (שמות ב, כא; שמות ד, כ; שמות יד, כא)
3. המתקת המים במרה באמצעות עץ מר, היה על ידי שהשם המפורש נחקק על העץ. (שמות טו, כה)
4. הכתרים שניתנו לישראל בסיני היה חקוק עליהם השם המפורש, וכשחטאו בעגל ניטל מהם השם המפורש ועל ידי כך הבחין משה 'כי פרוע הוא'. (שמות לב, כה; שמות לג, ד)
5. פנחס פרח באוויר באמצעות השם המפורש, בעת שרדף אחרי בלעם. (במדבר לא, ח)
6. משה הקים את אברהם יצחק ויעקב מקבריהם באמצעות שם המפורש, בשביל שיעמדו בתפילה ויכלו את מלאכי החבלה שנסלחו להכות בישראל לאחר חטא העגל. ובכח השם המפורש הטמין משה את 'אף וחימה' (ב' מתוך ה' מלאכי החבלה שנסלחו להכות בישראל) באדמה. (דברים ט, יט)

סיבת לקיחת המטה – אם הסלע לא יציית

ב. הסיבה שלקחו עמם את המטה, היא למקרה שיסרב הסלע להוציא את מימיו. ואז יכהו משה במטה כאשר ציווהו ה'. (וצ"ב כיצד יש הו"א שהסלע יסרב להוציא את מימיו? אולם כפי שאכן אירע הסלע סירב להוציא מים אף לאחר שהכהו משה בהכאה ראשונה וכמבואר בת"י להלן שהסלע הוציא דם ולרש"י הוציא טיפין טיפין של מים, והטעם מפני שכך היה רצון ה' מכיון שחטאו משה ואהרן במעשה זה או במה שקדם לו כפי השיטות.)

יתכן שת"י דייק כדבריו – שבציווי טמון ב' שלבים ממה שבתחילה נאמר **"ודברתם אל הסלע** ונתן מימיו", ומשמע שרק על ידי דיבור יצאו המים. ואילו בהמשך נאמר: **"והוצאתם להם מים"** שמשמע על ידי הכאה, (וכבר עמד האוה"ח בדקדוק זה במקרא, ולדרכו יישב באופן אחר עיי"ש) ולכך הבין ת"י שצוים ה' שאם לא יועיל הדיבור ישתמשו בהכאה. (נו"כ יהונתן)

יש שכתבו שלדעת ת"י לעיל, שהמטה האמור כאן הוא מטהו של משה, שבו היה חקוק שם בן ע"ב אותיות, **מובן מדוע לקח עמו משה את המטה**, כי נשלח על ידי ה' להשביע את הסלע בשם המפורש, והוצרך לראות שם זה למולו. (ברכת אברהם עה"ת) אולם בת"י מבואר שמשם הוצרך למטה למקרה והסלע לא יתן מים בשבועה שישביעהו בשם המפורש.

שיטת ת"י בביאור חטא מי מריבה

ג. ממכלול דברי ת"י בפרשה זו עולה, כי בפטירת מרים נגזז הבאר. וציווים ה' לקחת את המטה ולהשביע את הסלע בשם המפורש לעיני בני ישראל. ואם יסרב הסלע להוציא מים יכהו במטה ויוציא מים. ולאחר ההכאה הראשונה שהכהו משה הוציא דם, ולכך הכהו משה בשנית, ונתן מימיו.

והנה לא נתפרש בת"י מה היה החטא, והאם אכן עשו משה ואהרן כדבר ה', וראשית השביעו את הסלע או שמחמת המריבה (או הכעס או סיבה אחרת) הכו את הסלע מבלי להשביעו וזה היה חטאם, עוד לא נתפרש האם משה ידע מהו הסלע המדובר או שלא, ובשונה ממה שנעשה בצור בעת שחננו ברפידים (שמות יז, ז), שם מבואר בת"י שה' נתן למשה סימן איזה סלע להכות, ואמר למשה שיכה את הסלע שיראה עליו רושם של צורת רגל, כאן לא ניתן למשה כל סימן שהוא.

ולכן יתכן לפרש את דבריו בג' פנים:

א. יתכן שת"י סבור **בפרטים אלו כרש"י שמשם אכן לא ידע מהו הסלע**, ודיבר אל הסלע

הלא נכון, ומכיון שלא נתן מימיו עשה כציווי ה' והכה את הסלע. ובאותה הכאה נזמן לו סלע הבאר, והוציא הסלע דם מפני החטא שהיה למשה לדבר אל הסלע (הנכון) ולא להכותו. ובשנית הוציא מים. (אכן לרש"י גופיה משה לא נצטווה כלל להכות ומהסלע לא יצא דם אלא טיפין טיפין של מים).

מצד אחד פירוש זה מסתבר, מכיון **שלא יתכן שמשה לא עשה כציווי ה'** - לדבר קודם אל הסלע ואחר להכותו. אך מאידך היות ויש כאן פרטים מיוחדשים שלא נרמזו בת"י, קצת קשה לומר שכך סבר.

ב. אופן נוסף ניתן לומר, שאכן **משה הכה את הסלע טרם שדיבר אליו**, וזה קרה מחמת המריבה או הכעס שכעס על בני ישראל. ומפני זה הוציא הסלע דם, ורק לאחר שהכהו בשנית - הוציא מים.

פירוש זה יתכן שמדויק מדברי ת"י בחומש דברים (דברים לב, ג) שם נאמר: 'על אשר מעלתם בי' - ומתרגם יונתן (וכן אונקלוס) 'דְּשִׁקְךָ תִּתֵּן בְּמִימְרֵי' - ששקרתם במאמרי, משמע **שעברו על ציווי ה'**, ולא רק שלא קידשו את השם, או שכעסו על בני ישראל.

ג. אופן נוסף יתכן לומר, **שמשה אכן עשה כפי שנצטווה**, וידע מהו הסלע ודיבר אליו מתחילה, אלא שהסלע לא הוציא כלום. ועל כן הכהו כפי שציווהו ה', והסלע הוציא דם. והטעם שהסלע סירב מתחילה להוציא, ואף לאחר ההכאה הראשונה הוציא דם, מפני החטא שכעס משה על ישראל ואמר (טרם שדיבר אל הסלע): 'שמעו נא המורים', וכמבואר במפרשים כמה אופנים לביאור חטא זה, והיותר מסתבר בת"י הוא כדברי רבנו חננאל, **שהיה משמע מדבריהם שהם המוציאים מהסלע מים מפני שבקייאם בחק הסלעים**, כאמרם: 'המן הסלע הזה נוציא לכם מים' ולא אמרו יוציא ה' מים. ומכיון שלא דקדקו בדבריהם גרמו שלא נקדש ה' בהוצאת המים.

ויתכן שביאור זה מדויק מדברי ת"י שתרגם 'המן הסלע הזה נוציא לכם מים' - 'המן כיפה אפשר לן' להנפקא לכון מיא', והחטא היה במה שאמרו אפשר לנו להוציא מים (וכוונתו שאמרו זאת בדרך שאלה, כדי להגדיל הנס שיראו שיצא לבסוף מים). ואמנם לשונו של ת"י סובלת גם הפירוש בהיפך הגמור, שכוונתם היתה לומר האם אנחנו יכולים להוציא לכם מים מהסלע הזה? אלא רק ה' הוא המוציא! וזה גופא מה שבאו לומר באמירה זו, וכמו שביאר רבנו בחיי (כאן). וצ"ע.

וַיִּךְ אֶת הַסֶּלַע בְּמַטְהוֹ פְּעָמִים • מה יצא מן הסלע לאחר ההכאה הראשונה?

(במדבר כ, יא) וַיִּדְם מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ וַיִּךְ אֶת הַסֶּלַע בְּמַטְהוֹ פְּעָמִים
וַיֵּצְאוּ מִיָּם רַבִּים וַתִּשֶׁת הָעֵדָה וּבְעֵינֵיהֶם:

מדוע הוצרך משה להכות את הסלע פעמיים?

רש"י כתב שלאחר ההכאה הראשונה היה הסלע מוציא טיפין טיפין - מעט מים בזרם חלוש. והטעם שיצא רק טיפין, מכיון שהיו צריכים לדבר אל הסלע ולא להכותו. לכך הכה משה שוב את הסלע ואז זרמו מימיו.

ת"י מבאר באופן אחר:

וַיִּכֶּה מֹשֶׁה יָת יְדֵיהּ וּמָחָא ית בִּיפָא בְּחוּטְרֵיהּ תַּדְתִּין זְמַנִּין, בְּזַמְנָא
קָמָאָה אֲטִיפַת אֲדָמָא, וּבְזַמְנָא תַּנְיִינָא נִפְקוּ מִיּוֹן סְגִיָּאִין. וְאֲשִׁיתִּיאַת
בְּנִשְׁתָּא וּבְעֵינֵיהוֹן:

[וַיִּךְ אֶת הַסֶּלַע בְּמַטְהוֹ שְׁנַי פְּעָמִים, בְּפַעַם הָרִאשׁוֹנָה הִטִּיף דָם, וּבְפַעַם
הַשְּׁנִיָּה יֵצְאוּ מִיָּם רַבִּים, וַתִּשֶׁת הָעֵדָה וּבְעֵינֵיהֶם.]

מבואר בדבריו שלאחר ההכאה הראשונה יצא מן הסלע - דם! ולכך הכהו משה שוב, ואז נתן מימיו.

ויש לידע מהיכן דייק ת"י חידוש זה?

ומצינו גם במדרש רבה (שמו"ר ג, יג), המדבר בענין האותות שעשה משה בעת שנגלה לבני ישראל, נאמר כדברי ת"י כאן, שבהכאת הסלע יצא מתחלה דם. ובדברי המדרש ישנה תוספת המלמדת שכבר במצרים כשעמד לפני פרעה נרמז למשה שעתיד לצאת מהסלע דם:

"לָמָּה עָשָׂה לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׁלֹשׁ אוֹתוֹת, כְּנֶגֶד אֲבָרָהֶם יִצְחָק
וְיַעֲקֹב. וְלִקְחַתָּ מִמִּי הֵ'אֵר', רָמַז לוֹ שֶׁעַל יְדֵי דָבָר שִׁיאֲמַר אֶל יִשְׂרָאֵל,

עתידין הפימם להפך לדם, והוא ילקה על ידיהם, שכן כתיב (במדבר כ, י): 'שמעו נא המורים, והקה הסלע והוציא, שנאמר (תהלים עח, כ): 'הן הקה צור ויזובו מים, ואין ויזובו אלא לשון דם, שנאמר (ויקרא טו, כה): 'ואשה כי יזוב זוב דמה'. ולכך הקה הסלע פעמים, שבתחלה הוציא דם, ולבסוף מים. בשני האותות הראשונים את מוצא שחזורו לכמות שהיו, אבל אות הדם לא חזר לכמות שהיה, לפי שלא רצה למחול למשה על חטא המים, ומה אות היה לישׂראל, אמר להם בזה האות ילקו המצרים תחלה."

מקורות נוספים לדברי ת"י שמהסלע טפסף דם לאחר ההכאה הראשונה, ראה הערה⁵.

בטעם הדבר שיצא מן הסלע דם, כתב ה'כתר תורה', מכיון שהדם רומז לדין ומשפט, והיה נחשב להם חטא מה שדיברו אל בני"י בכעס 'שמעו נא המורים', ולפי שהיה בלבם כעס על בני ישראל, לא יצא מים כי כל הנסים לא נעשו אלא בשביל ישראל. כלומר להבנת ה'כתר תורה' החטא היה דבור 'שמעו נא המורים', וראה לעיל שהבאנו ב' אופנים נוספים בביאור חטא מי מריבה לדעת ת"י.

ויקדש בם ♦ במים? במיתת משה ואהרן? או בשניהם?

(במדבר כ, יג) הַמָּה מִי מְרִיבָה אֲשֶׁר רָבוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת יְיָ וַיִּקְדֹּשׁ

בָּם:

ויקדש בם - במי נקדש השם?

רש"י כתב במשה ואהרן, והפסוק מדבר על הגזירה שנגזרה עליהם, שעל ידי מיתתם נקדש ה'. כי ה' מתקדש כאשר הוא עושה דין במקודשיו וכענין 'בקרובי אקדש'. וכן פירשו האב"ע והאור"ח.

5. במדרש שוח"ט על תהילים (עח ב) עה"פ 'הן הכה צור ויזובו מים'. איתא שמהסלע טפסף דם. וכן במדרש 'חופת אליהו' (הובא בתו"ש כאן) מובא: "כיון שלקה הוציא דם, בא משה לפני הקב"ה וא"ל סלע הזה אינו מוציא מים אלא דם... א"ל הקב"ה לסלע הפוך דמך למים שנאמר 'ההפכי הצור אגם מים'".

אולם הרשב"ם והחזקוני פירשו, שה' נקדש בנס שהוציא מים מן הסלע, ואע"פ שיצאו על ידי הכאה ולא באופן של הקידוש ה' שהיה יכול להיות (לחלק מהמפרשים).

וכן פירש הרמב"ן שמדובר כאן על קדושת השם שיצאו המים לעיני כל ישראל, ובשונה ממה שהיה בצור שהיה רק לעיני הזקנים, כאן נתקדש ה' לעיני כולם. ובספורנו עוד שיטה, שמדובר כאן על קדושת השם שהיתה במים בנחל ארנון, שאותם המים לא היו טבעיים והיו עולים יותר ממקורם.

אולם ת"י פירש באופן אחר:

הִינּוּן מִי מִצֹּדֶתָא דְנָצוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל קָדָם יְיָ, עַל עֵיֶסֶק בִּידָא דְאַתְגְּנִיזָת.
 וְאַתְקַדֵּשׁ בְּהוֹן בְּמִשָּׁה וְאַהֲרֹן כִּד אַתְיְהִיבַת לְהוֹן:
 [המה מי מדיבה אשר רבו בני ישראל לפני ה', על ענין הבאר שנגנזו.
 ויקדש בהם במשה ואהרן כאשר ניתנה להם]

לדבריו נמצא שנקדש ה' במה שחזרה הבאר בפעם השנית להשקות את העם ושזה היה בזכות משה ואהרן, שמתחילה ניתנה הבאר בזכותה של מרים, ועכשיו נתינה בזכות משה ואהרן. (כתר תורה)

וַיֵּט יִשְׂרָאֵל מֵעֲלָיו • מדוע לא נלחמו בני ישראל באדום?

(במדבר כ, כא) וַיִּמְאֵן אֲדוֹם נָתַן אֶת יִשְׂרָאֵל עֶבֶר בְּגִבְלוֹ וַיֵּט יִשְׂרָאֵל מֵעֲלָיו:

מדוע במלחמת אדום נטו ישראל מעליהן ולא נלחמו בהם - בשונה מסיחון ועוג?

הרמב"ן כותב: שדבר זה היה ציווי ה' וקיצר כאן הכתוב במה שנתפרש בספר דברים (דברים ב, ד-ה'): ונשמרתם מאוד אל תתגרו במ'.

ת"י מפרש מדוע נצטוו לא להילחם עם עמלק:

**וְסָרִיב אֲדוֹמָאָה לְמִשְׁבּוֹק יֵת יִשְׂרָאֵל לְמַעַבְדַּבְתַּחֲוִמִּיהָ. וְסָטָא
יִשְׂרָאֵל מְלוֹוֹתֶיהָ, דְּהוּוּ מְפָקְדִין מִן קָדָם מִימְרָא דְשִׁמְיָא דְלֹא
לְמִסְדָּרָא עִמְהוֹן סְדְרֵי קְדָבָא, מְטוֹל דְּעַד בְּדוֹן לֹא מְטָא זְמָנָא
לְמַתִּיהָבָא נְקֻמַּתָא דְאָדוּם בִּידִיהוֹן:**

[וְסִירֵב אֲדוּם לְהַנִּיחַ אֶת יִשְׂרָאֵל לְעַבְדוֹ בְּתַחֲוֹמוֹ. וַיֵּט יִשְׂרָאֵל מֵעֲלָיו, שְׁהוּוּ
מִצְוּוִין מִלְפָנָי מֵאֲמֹר הַשָּׁמַיִם שֶׁלֹּא לְעֲרוֹךְ עִמָּהֶם מִלְחָמָה, מִפְּנֵי שְׁעֲדֵיין
לֹא הִגִּיעַ הַזְּמַן לְתַתּוֹ נְקֻמַּת אֲדוּם בִּידֵיהֶם.]

בת"י מבואר שהטעם שלא ציווי זה שהזהירם ה' לא להתקרב לאדום, נתפרש בספר דברים (דברים ב, ד-ה): "אַתֶּם עֹבְרִים בְּגְבוּל אַחֵיכֶם בְּנֵי עֲשׂוֹ הַיִּשְׁבִּים בְּשַׁעִיר וַיִּירָאוּ מִכֶּם וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד. אַל תִּתְגַּרוּ בָּם כִּי לֹא אִתּוֹן לָכֶם מֵאַרְצָם עַד מְדִרָה כַּף רֶגֶל, כִּי יִרְשָׁה לְעֲשׂוֹ נִתְתִּי אֶת הַר שַׁעִיר".

וכבר עמדו המפרשים מפני מה זכה עשיו לקבל ירושה זו, ואף עמדה לו זכותו עד שה' הזהיר את בני ישראל באזהרה חמורה: "כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל".

ת"י בתרגומו (על פסוק זה) מבאר זאת היטב: "מְטוֹל אִיקְרָא דְּעַבְדַּבְתַּחֲוִי" - בגלל הכבוד שעשה לאביו. כלומר עשיו זכה לירושה זו בגלל הכבוד שכיבד את אביו - שכרה של מצוות כיבוד אב.

זכות זו שעמדה לעשיו היתה ידועה כבר ליעקב, ת"י מלמדנו שיעקב חשש מפניה וכך פירש את תפילת יעקב כששמע שעשיו יוצא לקראתו וארבע מאות איש עמו (בראשית לב, יב): "הַצִּילֵנִי נָא מִיַּד אַחֵי מִיַּד עֲשׂוֹ כִּי יִרָא אֲנִי אֹתוֹ פֶּן יָבֹא וְהִכְנִי אִם עַל בָּנִים", ובת"י (שם): "אַרוּם מְסַתְפֵי אָנָּא מְנִיָּה דְּהוּוּ עֵסֶק בְּאִיקְרָא דְּאָבוּי" - כי מפחד אני ממנו שהוא עסק בכבוד אביו.

ואילו יעקב אבינו לא היה עשירים שנה בבית אביו, ולא עסק בכיבוד אב, ולכן נאמר (בראשית לב ה): "וירא יעקב מאוד וייצר לו". ובת"י (שם): "וַדְּחִיל יַעֲקֹב לְחַדָּא עַל דְּלֹא עֵסֶק עֲשָׂרִין שְׁנִין בִּיקְרָא דְּאָבוּי" - ופחד יעקב מאוד על שלא עסק עשרים שנים בכבוד אביו.

כיצד כיבד עשיו את אביו שזכה על ידי זה לזכות כה גדולה?

במדרש מתואר גודל דקדוקו של עשיו במצות כיבוד אב: "אמר רבן שמעון בן גמליאל כל ימי הייתי משמש את אבא ולא שמשתי אותו אחד ממאה שמשמש עשו את אביו, אני בשעה שהייתי משמש את אבא הייתי משמשו בבגדים מלכלכין, ובשעה שהייתי יוצא לדרך הייתי יוצא בבגדים נקיים, אבל עשו בשעה שהיה משמש את אביו לא היה משמשו אלא בבגדי מלכות, אמר אין כבודו של אבא להיות משמשו אלא בבגדי מלכות". (ב"ר פרשה סה טז)

ויותר מזה נאמר בזה"ק (ס"פ תולדות קמו) וז"ל: "פתח רבי ייסא ואמר 'בן יכבד אב ועבד אדוניו' דא עשו, דלא הוה בר נש בעלמא דיוקיר לאבוי כמה דאוקיר עשו לאבוי" - פתח רבי ייסא ואמר את הפסוק 'בן יכבד אב ועבד אדוניו' זה עשיו, שלא היה אדם בעולם שכיבד את אביו כמו עשיו.

ובספר חסידים (סי שמא) כתב: "שיעקב התבונן ולמד מעשיו, שהיה מסתכן לילך למדבריות במקום סכנה של החיות כדי לפרנס את אביו יצחק. והוסיף וכתב: שכל זה נכתב כדי להודיע לישראל איך לטרוח כדי לפרנס לאביהם והאיך שיהיו זהירים לקיים מצות אביהם".

וַיֵּרְאוּ כָּל הָעֵדָה כִּי גֹועַ אֶהְרֶן • מה היה ההספד של משה רבנו על אהרן?

(במדבר כ, כט) וַיֵּרְאוּ כָּל הָעֵדָה כִּי גֹועַ אֶהְרֶן וַיִּבְכּוּ אֶת אֶהְרֶן שְׁלֹשִׁים יוֹם כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל:

כיצד ראו כל העדה כי גווע אהרן?

רש"י מביא מהתנחומא: 'שכשראו בני ישראל את משה ואלעזר יורדים מן ההר, ואהרן לא ירד, אמרו היכן הוא אהרן? אמר להם מת, אמרו אפשר מי שעמד כנגד המלאך ועצר את המגיפה ישלוט בו מלאך המות? מיד בקש משה רחמים והראוהו מלאכי השרת להם - מוטל במטה, ראו והאמינו'.

אולם ת"י מפרש באופן אחר:

וְכִיּוֹן דְּנַח נַפְשֵׁיהּ דְּאַהֲרֹן, אֶסְתַּלְקוּ עֲנָנָא יְקָרָא בְּחַד לְיִדְחָא דְאַב.
וְחִמּוֹן כָּל כְּנַשְׁתָּא דְאַתָּא מִשָּׁה נְחִית מִן טְוֹרָא, מְנוּי בְּזִיעִין וְהוּוּ
בְּכִי וְאַמְר, וְזִי לִי עֵלִיךְ אַהֲרֹן אַחִי עֲמוּד צְלוֹתְהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל, אוּף
הֵינּוּן בְּכוּן יַת אַהֲרֹן תְּלַתִּין יוֹמִין, גּוֹבְרִיא וּנְשִׂיא דְּיִשְׂרָאֵל:

[וכיון שמת אהרן נסתלקו ענני הכבוד באחד לחודש אב, וידאו כל העדה
כי בא משה יורד מן ההר, בגדיו קדושים והיה בוכה ואומר אזי לי עליך
אהרן אחי עמוד תפילתן של ישראל, גם הם בכו את אהרן שלושים יום,
אנשים ונשים בישראל.]

מבואר בת"י שכאשר ראו בני ישראל את משה יורד מן ההר ובגדיו קדושים והיה בוכה
ומספיד את אהרן, בכך הבינו כי גווע אהרן. (ראה בתרגום ירושלמי שהוסיף שבנ"י ראו שמשה שם
אפר על ראשו).

הספרו של משה על אהרן

יש להתבונן בהספד של משה על אהרן - 'זי לי עליך אהרן אחי עמוד צלותהון דישראל'.
הלא אהרן נשתבח במעלת בקשת השלום, שהיה אוהב שלום ורודף שלום, ואף היה כהן גדול
ששימש לפני ולפנים. אך היכן בא לידי ביטוי ענין התפילה שבגינה נקרא 'עמוד התפילה'
של ישראל?

והנה בתרגום ירושלמי (כאן) מצינו השלמה לפירוש זה, שאף הוא כותב על הספד זה, שאמר
משה 'אזי לי עליך אהרן אחי עמוד תפילתן של בני ישראל' וממשיך: 'שהיית מכפר עליהם
בזמן אחד בשנה', והיינו ביום הכיפורים שהיה נכנס לפני ולפנים לכפר על ישראל, ומפני כך
היה נקרא 'עמוד תפילתן של ישראל'.

ויתכן שמשה כינהו כך גם בעקבות מה שאירע במגיפה שפרצה לאחר מחלוקת קרח ועדתו.
וכפי שהוזכר בדברי התנחומא הנ"ל שהובאו ברש"י 'שאהרן עמד כנגד המלאך ועצר את
המגיפה', וכמש"כ ת"י עה"פ שם (יז, יג): 'ויעמוד בין המתים ובין החיים ותעצר המגיפה', כתב:

*"ויעמד לו אהרן בתפילה באמצע. ועשה מחיצה במחתה בין המתים
ובין החיים".*

הרי שפירש ת"י את לשון העמידה שעמד אהרן בתפילה ועל ידי כך עצר את המגיפה. (וכ"ה בספרי - האזינו שכו) ואולי על שם עמידה זו נחקק בקרב בני ישראל כח תפילתו של אהרן וכפי שהזכירו זאת בני ישראל בדבריהם למשה: 'מי שעמד כנגד המלאך'... ולהנ"ל היינו ע"י תפילה. ועל כך ספד לו משה: 'עמוד התפילה של ישראל'.

כדברי ת"י שבנ"י ראו שמת אהרן על ידי בכייתו ואבלותו של משה, מבואר גם ב'אבות דרבי נתן' (נו"ב פכ"ה), שמיישב מדוע במיתתו של אהרן בכו כל בני ישראל, ואילו במיתתו של משה בכו רק מקצתם?

*"אלא כשמת אהרן, ירד משה ואלעזר מן ההר בזכים ומספידים
ובגדיהם קרועים מי לא יראה כנגדם, כשמת משה לפני מי היו
בזכים. לפיכך כשמת אהרן בכו לו כל ישראל, ומשה לא בכו לו אלא
קצתם".*

**וַיִּשְׁלַח יְיָ בְּעַם אֶת הַנְּחָשִׁים הַשָּׂרָפִים • מדוע נפרע
מהם דווקא על ידי נחשים?**

**(במדבר כא, ז) וַיִּשְׁלַח יְיָ בְּעַם אֶת הַנְּחָשִׁים הַשָּׂרָפִים וַיִּנְשְׁכוּ אֶת
הָעָם וַיָּמָת עִם רַב מִיִּשְׂרָאֵל:**

מדוע שילח ה' בהם דווקא נחשים שרפים?

רש"י הביא ב' פירושים מהתנחומא: א. יבא נחש שלקה על הוצאת דבה ויפרע ממוציאי דבה. ב. יבא נחש שכל המינין נטעמין לו טעם אחד, ויפרע מכפויי טובה שדבר אחד משתנה לכמה טעמים.

ת"י הלך בדרך הפירוש הב' והוסיף עליו:

בְּרַת קָלָא נְפִלַת מִן שְׁמַי מְדוּמָא וְכֵן אַמְרַת, אֵיתוּן חֲמוּן כָּל בְּנֵי
נְשָׂא, כָּל טַבְיִין דְּעַבְדִּית לְעַמָּא. אַסִּיקִית יְתַהוּן פְּדִיקִין מִמְצָרִים,
אֲחִיתִית לְהוּן מְנָא מִן שְׁמַיָא. וְכִדוּן חֲזָרוּ וְאֲתַרְעֵמוּ עֲלוּי זְהָא
חִיזִיָא דְגֻזְרִית עֲלוּי מִן יוֹמֵי שִׁידוּי עֲלָמָא, עֶפְרָד יְהוּי מְזוּנִיָּה וְלֹא
אֲתַרְעֵם עֲלוּי, וְעַמֵּי אֲתַרְעֵמוּ עַל מְזוּנִיָּהוּן. וְכִדוּן יִיתוּן חִיזוּן דְלֹא
אֲתַרְעֵמוּ עַל מְזוּנִיָּהוּן וַיִּנְכְּתוּן יְתַ עַמָּא דִּי אֲתַרְעֵמוּ עַל מְזוּנִיָּהוּן.
בְּכֵן גְרִי מִימְרָא דִּי בְּעַמָּא יְתַ חִיזוּן חוּדְמָנִין, וְנִכְבִּיתוּ יְתַ עַמָּא,
וּמִיתוּ אוּכְלוּסִין סְגִיָּאִין מִיִּשְׂרָאֵל:

[בת קול נפלה משמי מדום וכן אמרה, בואו ראו כל בני אדם, כל הטובות
שעשיתי לכם (ישראל) העליתי אותם פדויים ממצרים, הורדתי להם מן
השמים, ועתה חזרו והתלוננו עלי. והנה הנחש שגזרתי עליו מיום תחילת
העולם - עפר יהיה מאכלו ולא התלונן עלי, ועמי התלוננו על מזונותיהם.
ועתה יבאו נחשים שלא התלוננו על מזונותיהם וינשכו את העם אשר
התלוננו על מזונותיהם. אז גידה מאמר ה' בעם, את הנחשים צפעונים,
וינשכו את העם, ומתו אוכלוסין רבים מישראל.]

ת"י מוסיף שהנחש נבחר להיפרע מבני ישראל משום שלמרות שהוא טועם לעולם רק טעם
עפר לא התרעם על מזונו, לפיכך יבוא הוא ויפרע מישראל שהתרעמו על מזונותיהם. וזה
יותר מהנאמר ברש"י שעצם מציאותו של הנחש שכל המינין נטעמים לו טעם אחד, היא זו
שנפרעת מאלו שטועמים טעמים הרבה וכופרים בטובתם.

כדברי ת"י נאמר גם ב'משנת רבי אליעזר', (עמ' 136 - הובא בתו"ש - כאן) ובמדרש אגדה ובמדרש
הגדול (כאן). וכן בתרגום ירושלמי (כאן)

בְּסֵפֶר מִלְחָמַת יִי • שֵׁם שֶׁל סֵפֶר או כִּינוּי שֶׁל סֵפֶר הַתּוֹרָה?

(במדבר כא, יד) **עַל כֵּן יֵאמֹר בְּסֵפֶר מִלְחָמַת יִי אֶת זֶהב בְּסוֹפָה וְאֶת הַנְּחָלִים אֲרַנּוּן:**

מהו ספר מלחמות ה' ומה הפירוש 'את זהב בסופה'?

ברש"י נראה ש'ספר מלחמות ה'' אינו ספר מסוים, אלא הכוונה 'לסיפור' - כשמספרים נסים שעשו לאבותינו, 'יספרו' את זהב בסופה' - את אשר יהב להם והרבה נסים בים סוף. וכשם שמספרים בנסי ים סוף, כך יש לספר בנסי נחלי ארנון, שאף שם נעשו ניסים גדולים וכפי שמפורט בהמשך הפסוקים. (וכן משמע בספורנו)

אולם הרמב"ן פירש 'שהיו בדורות ההם אנשים חכמים, כותבים סיפור המלחמות הגדולות, כי כן בכל הדורות, ובעלי הספרים נקראו 'מושלים' שנושאים בהם משלים ומליצות. והנצחונות הנפלאים בעיניהם מיחסים המלחמות ההם לה' כי לו המה באמת והנה גבורת סיחון במואב היתה נפלאה להם וכתבוה בספר'.⁶

ת"י מפרש באופ"א:

עַל כֵּן יֵאמֹר בְּסֵפֶר אֲוִדֵייתָא דְתַמָּן בְּתִיבִין קְרִבִיא דִּי, אֶת זֶהב דְּהוּזָן בְּעֵלְעוּלָא דְסִגִּידוּתָא וְטִדִּידוּן בְּסוֹף מִשְׁדִּיתָא, הִינּוּן בְּשֵׁרוּ יֵת יִשְׂרָאֵל דְּאָדוּם וּמִזָּאב אִיטְמֵרוּ בִּינֵי טוּרִיא לְמַכְמָן וּלְשִׁיזְצָאָה עֵמָא בֵּית יִשְׂרָאֵל, וּמֵאֲרִי עֵלְמָא דְמִזוּ לְטוּרִיא וְקִדִּיבוּ דִּין לְדִין וּמִיתוּ, וְאֲרַמְהוּזָן הוּזָה נְגִיד בְּנַחְלָא סְמִידָ לְאֲרַנּוּן:

[על כן יאמר בספר התורה שם כתובים מלחמות ה', את זהב שהיו בסבת הצדעת וגודשו בסוף המחנה, הם בשרו את ישראל שאדום ומזאב התחבאו בין העדים לאדוב ולכלות עם בית ישראל. ורבזן העולם דמו

⁶. וכ"כ ה'חזקוני' (בפסוק יז) שהוא 'ספר דברי הימים' שהיו כותבין בו המלחמות והנצחון שבין אומה לאומה.

להרים וקרבנו זה לזה ומתו, ודמיהם היה נמשך בנחל סמוך לארנון].

ת"י פירש ש'ספר מלחמות ה' הוא ספר התורה ששם כתובים הקרבות של ה'. גם את לשון המקרא 'את והב בסופה' מפרש באופן שונה, ולדבריו הפסוק מדבר על **שני מצורעים שלאחד קראו 'את' ולשני 'הב'**, והם אלו שהודיעו לבני ישראל על כך שאדום ומואב ארבו להם בכוכים שבהרים וה' רמז להרים ונתקרבנו זה לזה ומתו.

ודלא כפירוש רש"י שלבני ישראל נודע זאת **על ידי שפך הדם שירד לנחל ארנון** והועלה באמצעות הבאר שהוליכה סביבות המחנה את דם ההרוגים וזרועות ואיברים ואז ידעו בני ישראל מהנס.

כדברי ת"י נאמר בגמ': (ברכות נד.)

"את והב בסופה - שני מצורעים היו דהו מהלכין בסוף מחנה ישראל" ... ובגמ' שם מבואר עוד כמה פרטים במעשה זה, שאת הכוכים חפרו האמוריים בעצמם, ולא ידעו האמוריים שארון ברית ה' הולך לפניהם ומישר להם את ההרים, ואכן כשקרב הארון נתדבקו שני ההרים זה בזה והוגמכו ועברו בני ישראל על גבם. ולאחר שירדו מהם בני ישראל, חזרו ההרים למקומם ואז החל דמם של האמוריים לרדת לנחל ארנון, והבחינו בזה שני המצורעים שהיו בסוף המחנה, אך בני ישראל לא ראו זאת מפני שנסעו משם והיו אחרי הנחל.

כדברי ת"י שספר מלחמות ה' הוא 'ספר התורה' מבואר גם במדרש לקח טוב (כאן).

אמנם מצינו דעה נוספת בביאור 'ספר מלחמות ה' והיא במדרש אגדה, שם נכתב:

"בספר מלחמות ה' זה ספר 'זאלה שמות' שבו כתוב המלחמה שעשה הקב"ה עם מצרים והמלחמה שעל הים שנאמר ה' ילחם לכם ואתם תחרישון 'כי ה' נלחם להם במצרים' וכו'

בְּאֵר חֲפָרוֹת שָׁרִים ♦ מי הם השרים ומי הם הנדיבים?

(במדבר כא, יח) בְּאֵר חֲפָרוֹת שָׁרִים פָּרוּחַ נְדִיבֵי הָעָם בְּמַחֲקָק
בְּמִשְׁעֲנֹתָם וּמִמְדַּבֵּר מִתְנַּה:

מי הם השרים ומי הם הנדיבים?

רש"י כותב שהשרים הם משה ואהרן. ועל הנדיבים לא פירש מי הם.

ת"י מפרש באופן אחר:

בִּירָא דְחֲפְרוֹ יְתָה אֲבָהַת עֲלְמָא, אֲבָרְהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב דְבַרְבְּנֵי
דְּמַלְקָדְמִין. חֲפְרוֹ יְתָה דִישֵׁי עֲמָא מִשָּׁה וְאַהֲרֹן סְפָרִיהוֹן דִּישְׂרָאֵל,
מִשְׁכּוֹ יְתָה בְּחוּטְרִיהוֹן, וּמִמְדַּבְּרָא אֲתִיְהִיבַת לְהוֹן לְמִתְנָא:

[באר שחפרו אותה אבות העולם, אברהם יצחק ויעקב שדים קדמונים.
חפרו אותה ראשי העם משה ואהרן סופריהם של ישראל, משכו אותה
במטותיהם. וממדבר נתנה להם במטה.]

לדברי ת"י השרים הם אבות העולם - אברהם יצחק ויעקב⁷. ואילו הנדיבים הם משה ואהרן
סופריהם של ישראל, אשר משכו אותה במטותיהם.⁸

ענין החפירה של אבות העולם מבואר במדרש: (במדב"ר יט, כו)

*"וכי חפירה היתה שם? אלא שנתנה בזכות אבות שנקראו שרים,
שנאמר (תהלים קה, מא) פתח צור ויזובו מים, כי זכר את דבר קדשו
את אברהם עבדו."*

7. ראה ב"למדנו' שפירש שרים רק על אברהם - הובא בתו"ש. וראה באוה"ח שאף הוא פירש כן על אבות
העולם, אך לדעתו כל שירה זו היא על התורה, ובדרך זו פירש את פסוקנו.

8. ראה בתרגום ירושלמי (כאן) שהוסיף עוד שלב בהיסטוריית הבאר, (לפני משה ואהרן) 'שיכללו אותה הסנהדרין
- שבעים החכמים המפורשים'.

אמנם במדרש שם נאמר ש'כרוה נדיבי עם' - הולך על הנשיאים, שמשכו מים מהבאר לשבטיהם על ידי מטותם, ודלא כתי"י שנראה שדבר זה נעשה על ידי משה ואהרן.

כדברי ת"י שנדיבי העם הם משה ואהרן, מבואר במדרש אגדה:

"כרוה נדיבי העם זה משה ואהרן, כשמתה מרים, שנאמר קח את המטה והקהל את העדה וגו' (מדרש אגדה חקת קכט).

וַיִּכְהוּ יִשְׂרָאֵל לְפִי חָרָב • בחרב ממש? או בשמתא?

(במדבר כא, כד) וַיִּכְהוּ יִשְׂרָאֵל לְפִי חָרָב וַיִּיֶדֶשׂ אֶת אֶרְצוֹ מֵאֲרָנָן עַד יַבֵּק עַד בְּנֵי עַמּוֹן כִּי עַז גְּבוּל בְּנֵי עַמּוֹן:

כיצד היתה הכאה זו?

פשוטו של מקרא נראה, שזו הכאה בחרב כפשוטו. וכך עולה מדברי הגמ' (סנהדרין טז.) ששם למדו מפסוק זה את דין המיתה של מכשפה שמיתתה בסייף. ולמדו מכאן בילפוטא שכשם שהרגו את סיחון בסייף, כך גם המכשפה. ומוכח שהגמ' הבינה ש'לפי חרב' הוא כפשוטו ולא כפירוש זה.

אולם ת"י מבאר באופן אחר:

וּמְחֹזְהֵי יִשְׂרָאֵל בְּשִׁמְתָא דִּי דְקַטְלָא בְּפִתְגָם דְּחָרָב. וַיִּדְרִית יֵת אֲרַעִיָּה מֵאֲרָנָנָא עַד יוֹבְקָא עַד תְּחֹם בְּנֵי עַמּוֹן, אֲרוֹם תְּקִיף הָוֹת דְּבֵת תְּחֹם בְּנֵי עַמּוֹן וְעַד בְּרוֹן אֵית לְהוֹן אֲרַבָּא:

[ויכחו ישראל בשמתא ה' שהודג כפי חרב. ויידש את ארצו מארנזן ועד יבוק עד גבול בני עמון, כי עז היה רבת גבול בני עמון, ועד עתה יש להם ארכה.]

לדברי ת"י לא הכו אותם בחרב ממש, אלא **בשמו של ה' ההורג כמו חרב**. ולא כמשמעות הגמ' הנ"ל. ונראה שדייק את לשון המקרא 'לפי חרב' שהכווהו בפיהם, ולא בחרב. וכך גם פירש ת"י בדברים (ז, ב) את מה שנאמר לגבי מלחמת שבעה עממין: 'וַיִּנְתְּנֶם יְיָ אֱלֹהֵיךָ לְפָנֶיךָ וְהִפִּיתָם הַחֲרִים מִחַרְבִים אֲתֶם לֹא תִכְרֹת לָהֶם פְּרִית וְלֹא תִחַנְּנֶם': שחרם זה יהיה בשמתא דה'.

פרט זה ששמתא הורגת נזכר גם בגמ' (מוע"ק יז.) מאי 'שמתא', אמר רב 'שם מיתה'. ויעו"ש עוד שחרם הינו בגימטריא רמ"ח, לפי שנכנס ברמ"ח אבריו של אדם.

עַל כֵּן יֹאמְרוּ הַמְּשֻׁלִּים בְּאוֹ חֶשְׁבוֹן ♦ האם פסוקים אלו נדרשים כפשוטם או שנתיתרו לחשבוננו של עולם ולמלחמת הצדיקים מול שונאיהם?

(במדבר כא, כז) עַל כֵּן יֹאמְרוּ הַמְּשֻׁלִּים בְּאוֹ חֶשְׁבוֹן תִּבְנֶה וְתִבְנוּן
עֵיר סִיחון:

מי הם 'המושלים' מה פשר אמירתם 'בואו חשבון' ומה התורה רוצה להוכיח מאמירה זו?

הנה העיר חשבון היתה בשטחה של מואב, ומלך סיחון נלחם במלך מואב (הראשון), וכבש את העיר 'חשבון' ודר בה. רש"י פירש שהמושלים הם **בלעם ובעור**⁹, אשר נקראו לסייע למלך סיחון במלחמתו עם מואב על חשבון, והם שאמרו 'באו חשבון', כלומר שבכוחם ניצח את חשבון.

אולם החזקוני פירש שקריאה זו 'באו חשבון' היתה לאחר הנצחון על חשבון, שאמרו בלעם ובעור 'בואו חשבון' - **בואו לדור בעיר חשבון**, שעד עתה היתה נשלטת בידי מלך מואב, אשר הוא מלך חלש ולא היה כדאי לדור בה, ומעתה שהיא בידיו של מלך סיחון, כדאי לדור בה

9. שנקראו 'מושלים' על שם 'וישא משלו'. ברש"י כאן נראה שהכח של בלעם במלחמה זו הוא **הקללה**, שקלל את מלך מואב. אולם ברשב"ם משמע שאף שפירש שהמושלים הם בלעם ובעור, מ"מ האמירה קשורה **לכח נביאותם** שנתנבאו על נצחון סיחון, ודו"ק. (וכך מבואר גם ברשב"ם בגמ' ב"ב עח:)

מפני שהוא מלך חזק.¹⁰

וראה באב"ע פירש ש'המושלים' הם הבודאים משלים מליבם (וכע"ז בדעת זקנים), והם קראו ליושבי האמורי 'בואו לחשבון' כי סיחון (מלך האמורי) כבשה.¹¹

ת"י מפרש את הפסוק בדרך חידה ומשל למלחמת הצדיקים ביצרם:

עַל כֵּן יִמְדוּן בְּחִידָתָא מְתוּלִיָּא. אַמְדִּין צְדִיקָא דְשִׁלְטִין בְּיַצְרֵיהוֹן,
אִיתוּ וְנַחְשׁוּב זֵינָא דְעוֹבְדָא טָבָא בְּלוּ קָבִיל אַגְרָא, וְאַגְרָא עוֹבְדָא
בְּיִשָּׂא בְּלוּ קָבִיל זֵינָא. וְתַבְנִי וְיִשְׁתַּכְּלַל דְּמִיתְעַד וּמְשִׁיחַ בְּאֹדְרֵיתָא:
[על כן יאמרו בחידה המושלים. אומדים הצדיקים השולטים ביצרם,
בואו ונחשוב הפסד של מעשים טובים כנגד השכר, ושכר מעשים רעים
כנגד ההפסד. יבנה ויתכונן המתעורר ומשיח בתורה.]

לדברי ת"י פסוק זה והפסוקים שאחריו מתפרשים על מאמר הצדיקים השולטים ביצרם הקוראים לחשב הפסד המעשה הטוב כנגד השכר, ושכר מעשה רע כנגד הפסדו. ומלחמת סיחון ומואב היא משל לקריאה זו.

ופירוש זה טעון ביאור, מדוע נטה ת"י מדרך הפשט, ופירש את הפסוק על דרך משל, ובת"י משמע שזה פשט המקרא ולא דרש, וצ"ב היכן מצינו כדוגמת זה.

והנה כדברי ת"י מבואר בגמ' (ב"ב עח:), שדרשו שם את פסוקנו: 'על כן יאמרו המושלים בואו חשבון', 'המושלים' - אלו המושלים ביצרם. 'בואו חשבון' - בואו ונחשב חשבוננו של עולם, הפסד מצוה כנגד שכרה, ושכר עבירה כנגד הפסדה'.

וברשב"ם שם מבאר, שאמנם פשוטו של מקרא מדבר על מלחמת סיחון במלך מואב הראשון, אשר לקח את כל ארצו מידו, ושם נתנבאו בלעם וחביריו שינצח סיחון למואב. אך פרשה זו יתירה היא, וכתבה משה רבנו לדרשה. כי מה באה להשמיענו, אם להשמיענו שעמון ומואב טהרו בסיחון (הוכשרו לכיבוש ישראל ע"י כיבושו של סיחון, כי מעמון ומואב נאסר על ישראל לכבוש מהם), כבר למדנו זאת מהפסוק הקודם שם כתוב 'והוא נלחם במלך מואב הראשון'.

10. כך גם פירש ה'דעת זקנים' את האמירה 'באו חשבון'. אולם סבור שנאמרה על ידי נושאי משלים.
11. דרך אחרת מצינו בספורנו, שהקריאה 'באו חשבון' אין משמעותה לעיר ששמה 'חשבון' אלא היא קריאה ליתר ערי מואב לעשות חשבון, וללמוד מניצחון סיחון, שכדאי להם להיכנע לו, כי הוא ינצח וימלוך עליהם.

ומסתמא ייתור זה היה הבסיס לפירושו של ת"י, שהפסוק נכתב לדרשה, בדרך משל לקריאת הצדיקים לבוא ולחשב חשבוננו של עולם.

אולם גוף המשל צ"ב, **מהו המשל עצמו**, והכיצד מתקשרת מלחמת סיחון ומואב לקריאת הצדיקים לבוא ולחשב חשבוננו של עולם?¹²

ומצינו באחרונים שביארו כמה וכמה ילפות שניתן ללמוד ממלחמת סיחון ומואב למלחמת היצר, (עיין ביערות דבש ח"א דרוש ה). אך לא נתבאר בדבריהם המשל המסוים לנמשל שנכתב בגמ' ובת"י.

דרשת יתר הפסוקים

והנה ת"י מפרש בדרך משל זו, אף את המשך הפסוקים (גם בגמ' דרשו חלק מהפסוקים אך בדרך שונה), ונביא כאן בקצרה את עיקר פירושו:

(כח) **כִּי אִשׁ יִצְאָה מִחֻשְׁבוֹן** - כי מילים תקיפות כאש יוצאות מפי הצדיקים בעלי חשבון זה. **לְהִכָּה מִקְרִית סִיחֹן** - וזכויות חזקות כשלהבות יוצאות מאלו הקורים ומשיחין בתורה. **אֶכְלָה עַר מוֹאֵב** - ואש זו אוכלת את שונאיהם ואויביהם (עמי הארצות) שנחשבים לפנייהם כ - **בְּעֵלֵי בְּמוֹת אֲרָנֹן** - כעובדי במות האלילים של נחל ארנן: (כט) **אֹי לָהּ מוֹאֵב** - אוי לכם שונאי הצדיקים. **אֶבְדְּתָ עִם כְּמוֹשׁ** - אבדם עם, הכמוש משנאת דברי תורה. אין להם תקנה, עד ש: **נָתַן בְּנָיו פְּלִיטִים** - עד שיצטרכו בניו לגלות למקום שילמדו תורה. **וּבְנֹתָיו בְּשִׁבִית לְמִלְכָּה אֲמֹרֵי סִיחֹן** - ובנותיו יצטרכו להינשא להוגי התורה הנועצים בעצת התורה שדבר זה נחשב לאביהם כאילו הלכו בשבי שמתרחקות ממנו. (ל) **וַיָּרָם** - אמרו הרשעים: אין רם ונישא רואה כל זאת. **אֶבַד חֻשְׁבוֹן** - אבד חשבונכם (לריק אתם מחשבים שכר מצוה וכו') **עַד דִּיבֵן עַד שִׁתְּסֵפֶה בְּדַאבוֹן נַפְשִׁכֶּם. וַיִּנְשִׁים** - ואדון העולם ישומם אותם (מלשון שיממון). עד: **עַד נִפַח אֲשֶׁר עַד מִיִּדְבָּא** - עד שתפח נפשם וישתוממו, כמו שעשה ה' לערי האמורי וארמנות שריהם מהשער הגדול של בית המלכות, ועד שוק הנפחים שסמוך עד מידבא.

מבואר בת"י שדרש את כל פסוקים אלו (אשר יש בהם יתור וכתבאר) לכמה וכמה ענינים, ובכולהו צ"ב היכן נמשלו יסודות אלו במלחמת סיחון ומואב וצ"ע.

12. והנה ה'כתר תורה' ביאר, שלימוד זה למדו הצדיקים מכיבוש סיחון את חשבון מידי מואב, **שאלמלא כיבושו לא היו יכולים ישראל לכבשה**, כי הלא נצטוו שלא להילחם עם מואב, ועל ידי כיבושו של סיחון הוכשרה חשבון להיכבש על ידי ישראל. וכך גם הגוף שהוא חומר יכול להיטהר ולהתכשר על ידי התורה. ועדיין צ"ב.

אַל תִּירָא אֶתּוֹ • מפני מה פחד משה רבנו מעוג מלך הבשן?

(במדבר כא, לד) וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה אַל תִּירָא אֶתּוֹ כִּי בְיַדְךָ נָתַתִּי אֹתוֹ וְאֵת כָּל עַמּוֹ וְאֵת אֶרְצוֹ וְעָשִׂיתָ לוֹ כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ לְסִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבוֹן:

מדוע פחד משה כאשר ראה את עוג מלך הבשן יוצא לקראתו?

רש"י כתב שמשה פחד מפני זכויותיו של עוג, שהוא הפליט אשר בישר לאברהם אבינו שנשבה לוט אחיו, וחשש משה שמא תעמוד לו זכות זו במלחמתו עם ישראל.

אמנם ת"י מפרש באופ"א:

וְהוּא בִּינוֹן דְּחָמָא מִשָּׁה יַת עוּג, זַע וְאַדְתֵּית מִן קְדַמּוּי, עֲנִי וְאָמַר דִּין הוּא עוּג דְּשִׁיעָא דְהוּא מַחְסִיד יַת אַבְרָהָם וְשָׂדָה אַבְרָהָתָן, לְמִימַד אַתָּו מִדְּמִין לְאַלְגִּין שְׁתּוּלִין עַל פְּרָקטוּגִין דְּמִיין, בְּרַם פִּידִין לִית הִינּוֹן עֲבָדִין, בְּגִין כֵּן אִמְתִּין לִיה קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא לְמַחְזִיא לְדַדִּיא וְיַחְמִי מִן בְּנִיהוֹן אוּבְלוּסִין סְגִיאִין לְאַתְמַסְדָּא בִּידִיהוֹן. בְּכֵן אָמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לֹא תִדְחַל מְנִיָּה אֲרוּם בְּיַדְךָ מְסַדִּית יְתִיָּה וְיַת כָּל עַמִּיָּה וְיַת כָּל אֶרְעִיָּה וְתַעֲבִיד לִיה הִיכְמָא דְעַבְדָּת לְסִיחֹן מֶלֶךְ אֱמֹרָאִי דְהוּא יְתִיב בְּחֶשְׁבוֹן:

[ויהי כאשר ראה משה את עוג, פחד ודתת מלפניו, ויען ויאמר זהו עוג הרשע שהיה מחדף את אברהם ושרה אבותינו, לומר אתם דומין לאילנות שתולים על בריכות של מים, אך פירות אין הם עושים. בגלל זה המתין לו הקב"ה להראות לדורות, ויראה מבניהם אוכלוסין רבים להימסר בידיהם, אז אמר ה' למשה אל תירא ממנו].

בת"י נראה שמשה פחד **מעצם מציאותו של עוג** - גדלו וחזקו שהיה מפחיד¹³, אך התחזק, מכך שכל מה שנשאר לחיות הוא כדי שיראה את פירותיהם של אברהם ושרה אותם ביזה, ואז ימות בידי בניהם.

יש שפירשו את חששו של משה מפניו, על פי דברי ת"י בפרשת לך לך (בראשית יד, יג) שעוג היה קשור לתיבה וניזון ממאכלו של נח וכך ניצל מהמבול. והטעם שניצל **כדי שיראו הדורות את הגבורים שהיו בארץ וکیلם ה' כשלא עשו רצונו**. וחשש משה שמא מטעם זה ימשיך לחיות וינצח את ישראל במלחמתו עמם. ועל כך אמר לו ה': 'אל תירא אותו, כי בידך נתתי אותו ועתה יבוא אל סופו'.

13. וכך איתא במדרש: "ראה גבורתו ונפחד ממנו" (דברים רבה פ' דברים) שלא עמד גבור בעולם קשה הימנו. (במדב"ר פי"ט לב)

להקדישני לעיני בני ישראל*

תמצית שיטות המפרשים בביאור חטא מי מריבה

בשנת הארבעים לשהות בני ישראל במדבר, באו ל'מדבר צין' (במדבר כ, א וברש"י שם). ובי' ניסן של שנה זו (ת"י שם), מתה מרים, ובמיתתה נגנז הבאר אשר השקתה בזכותה את בני' במסעותיהם במדבר. 'ויצמא שם העם למים', 'ויקהלו על משה ואהרן'. 'וירב העם עם משה' וכו'. אז נצטוה משה לקחת עמו את 'המטה', ולהקהיל את העדה ולדבר אל 'הסלע', ולהוציא לבני' מים מן הסלע. למעשה הכה משה את הסלע 'פעמיים' וכך הוציא מים והשקה את בני ישראל. טרם ההכאה אמר משה לבני ישראל: 'שמעו נא המורים (סרבנים) המן הסלע הזה נוציא לכם מים'. בסופה של פרשה זו נגזרה הגזרה על משה ואהרן שלא יכנסו לארץ, כנאמר: 'יען אשר לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל, לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם'.

בביאור חטאם של משה ואהרן, מה נצטוו, מה עשו, ומה לא עשו. נחלקו המפרשים ומדבריהם עולים פרטים שונים בתמונת המאורע שגרם לשבועת ה': שלא יביאו משה ואהרן את בני' לארץ, 'המה מי מריבה'.

השאלות

- 👉 האם משה ואהרן נצטוו לדבר אל הסלע, או להכותו, או שניהם?
- 👉 לשם מה נדרש משה לשאת איתו את המטה?
- 👉 מה שייך לדבר אל סלע, הלא הסלע הוא דומם ולא בר דיבור?
- 👉 האם להוציא מים בדיבור הוא נס גדול יותר מאשר בהכאה?
- 👉 האם נצטוו להוציא מים מסלע מסוים או מכל סלע שהוא?
- 👉 מדוע הכה משה את הסלע 'פעמיים'?
- 👉 מה יצא מהסלע לאחר ההכאה הראשונה?
- 👉 מה היה הרקע לאמירת 'שמעו נא המורים'?
- 👉 ומה הפירוש 'המן הסלע הזה נוציא לכם מים'?
- 👉 מדוע נענש אהרן במעשיו של משה?

*היות ודברי תרגום יונתן בפרטי סוגיא רחבה זו חסרים, ונדרש להשלים מדברי המפרשים, ראינו לנכון לצרף כאן את תמצית השיטות בכדי לתת מבט קצר על מכלול השיטות העיקריות שישנם בסוגיא זו.

שיטת רש"י (כ-יא-דברים לב, נא)

לשיטת רש"י, משה ואהרן נצטוו **לדבר** אל הסלע **המסוים** שממנו יצאה הבאר. אלא לפי שכשנסתלק הבאר הלך הסלע וישב לו בין הסלעים, לא הכירו אותו, ובעת שחיפשוהו אמרו להם בני"י מה לכם דווקא סלע זה, (הוציאו מסלע אחר). ועל כך השיבם משה: 'שמעו נא המורים, המן הסלע אשר לא ציוונו ה' נוכל להוציא לכם מים?' ואז **דבר משה אל סלע אחר**, (סלע נוסף שסבר שהוא הבאר) ולא הוציא מים. ומחמת זה סברו משה ואהרן שמא צריך להכותו כשם שנצטוו להכות את ה'צור' בעת שחנו ברפידים (שמות יז, ו). בשעה זו 'נזדמן להם (בנס) אותו סלע (שהוא הבאר) והכהו, ומתחילה יצא רק 'טיפין' (לפי שנצטוו לדבר ולא להכות) ומשה הסיק מכך שיש להכות בו **שוב**, והכהו שוב ויצאו מים.

כלומר לרש"י החטא היה מה **שבפועל הכו את הסלע ולא דיברו אליו**. ואף שניסו לדבר ולא הועיל, היה להם להסיק מכך שלא דיברו אל הסלע הנכון, ולא שצריך להכותו. והיה להם לתת לב לכך שמתחילה יצא רק טיפין שלא זה האופן שציוונו ה' להוציא מים.¹⁴

שיטת רבנו חננאל (הובא ברמב"ן ועוד)

לדעת רבנו חננאל הקפדת ה' היתה על שאמרו: 'המן הסלע הזה **נוציא** לכם מים', ולא אמרו 'יוציא ה', שמזה טעו ישראל וסברו **שהנס נעשה בחכמתם של משה ואהרן** היודעים בחוק הסלעים, ולא מה' הוא זה. ושונה מהרבה מקומות בהם אמרו 'בתת ה' **לכם** לחם' וכדו', שתלו הדבר בה'. וכן בהוצאת המים הראשונה שהיתה בצור (כשחנו בדרפידים) היה עמוד הענן עומד על הצור וידעו זקני ישראל (שעמדו שם) כי מה' הוא זה, אך כאן לא הודגש הדבר וטעו ישראל בדיבורו של משה.¹⁵

14. לרש"י צ"ב מדוע נצטווה משה לקחת איתו את המטה? וגם מדוע יש פחות קידוש ה' בהכאה מאשר בדיבור, הלא שניהם שווים אצל הסלע? (קושיות הרמב"ן?) עוד צ"ב מה שיירך לדבר אל הסלע אשר אינו בר דיבור. וגם צ"ב מדוע הוסיף את הכינוי: 'שמעו נא המורים' לשאלת בני"י - האם יש הבדל בין סלע לסלע? לרש"י נמצא שנצטוו להכות סלע מסוים אותו חיפש משה, אך החטא לא היה מה שלא שמע בקול ישראל להכות הסלע שביקשו. לרש"י מיושב מדוע נענש גם אהרן כי אף הוא היה באותה עצה שיש להכות את הסלע. ראה בדעת זקנים (במדבר כא, יח) שהוכיח משירת הבאר שם נאמר 'כרוה במשענותם' על משה ואהרן שכרו את הבאר במטה שהוא המשענת, ומוכח מכאן שה' לא הקפיד על שהכו את הסלע במטה, דאל"ה לא היו משוררים בדבר שהקפיד. וזו הוכחה מעניינית דלא כרש"י.

15. וראה ברבנו בחיי שתמה על זה, שהלא זהו שאמרו 'המן הסלע הזה נוציא לכם מים' כאומרים הלא אין בכוחנו להוציא מים מהסלע, ורק בכח ה' לעשות מופת זה. וכן האוה"ח תמה: 'הלא ידוע היה משה לשלוחו של מקום וכל מעשיו הנס בכח האל, ולו יהיה כי כחו של משה הוא הלא מגדולת העבד גדולת האדון נודעת בפרק מרובה'. וכן בחת"ס (תורת משה - עה"ת) שמצינו הרבה מקומות שלא תלו הדבר בה' אלא היה פשוט שכל מעשיו של משה רבנו מה' הם.

ועפ"ז ביאר הרמב"ן את לשון הכתוב שנאמרה על סיבת עונשם של משה ואהרן, (דברים) 'יען אשר מעלתם בי', שלשון מעילה שייכת בנהנה מן ההקדש, ואף כאן כביכול נהנו משה ואהרן ממזופת ה' באמרם 'נוציא לכם מים' שיש בומקום לטעות ולתלות המזופת בהם.

שיטת האבן עזרא (במדרב"ם, ה כתבו ברמיזות ונתפרש ברמב"ן ובאודה"ח)

בכח כוונתו של משה היה היכולת להוציא המים בהכאה ראשונה (וכלשונו: 'כי כאשר ידע החלק את הכל, ידבק בכל ויחדש בכל אותות ומופתים') אלא שמריבת ישראל עמו גרמה לאיבוד כוונתו בפעם הראשונה, והוצרך להכאה שניה. ובשגגה זו נמצא, שלא קדשו ה' להוציא המים בהכאה ראשונה.¹⁶

שיטת הרמב"ם (שמונה פרקים - סוף פ"ד)

לדעת הרמב"ם משה ואהרן עשו בדיוק כפי שציווה ה', כי הדיבור אל הסלע הוא ההכאה בו, כמו שהיה בצור. (פרט זה הובא באב"ע בשם הרמב"ם) וכל חטאם היה מה שנטה משה לצד הרגזנות, באמרו 'שמעו נא המורים', ודקדק עמו השם על כך שאדם כמוהו כועס לפני עדת בני ישראל במקום שאין ראוי לכעוס. ויצא מכך חילול השם, לפי שידעו ישראל שלא ידבר ה' עם סכלים ולא עם מי שאין בו מעלה, ולכך דקדקו בתנועותיו ובדבריו של משה, וכשראו שכעס סברו ישראל שהוא מפני שכועס ה' אליהם על שביקשו המים. ולולא שידע משה שהשם כועס על ישראל לא היה כועס כי לא יתכן שיכעס משה מפני פחיתות מידה. ואולם לא מצאנו לשם יתעלה שכעס על בקשת המים, ורק אמר 'קח את המטה ודברתם' וכו'.

נמצא לדעת רבנו חננאל שמשה ואהרן נצטוו להכות את הסלע, ולכך לקחו עמם את המטה, ואכן הדיבור אל הסלע הוא ההכאה ולאו בר דיבור הוא. אין התייחסות לשאלה האם נצטוו להוציא מסלע מסוים, אך מ"מ לא זה היה חטא. גם לא נתבאר מדוע הכה פעמיים, החטא לא היה הכעס או עצם אמירת 'שמעו נא המורים' אלא הלשון שאמרו המן הסלע הזה 'נוציא לכם מים' ולא תלו הדבר בה'. אף לפירושו צ"ב מדוע אהרן נענש בדיבורו של משה, ואולי מפני ששתק וצ"ע.

16. הרמב"ן התקשה על האב"ע שملשון התורה 'יען לא האמתם' משמע שהחטא היה באמונה, ולדברי האב"ע החטא היה חוסר כוונה בהכאה הראשונה. ואיזה חסרון אמונה יש כאן.

לאב"ע נמצא שמשה אכן נצטווה להכות את הסלע וזהו הדיבור אל הסלע, ולכך נצטווה ליטול עמו את המטה, ואכן יתכן שאין זה נס גדול טפי הדיבור מההכאה. לא מצינו התייחסות האם נצטוו להוציא מכל סלע או מסלע מיוחד, אך מ"מ לא זה היה החטא, אלא החטא הוא מה שהוצרכו להכות פעמיים מחמת חובר הכוונה בהכאה הראשונה, ויש בזה חילול ה' שנצרכים ב' הכאות. לפ"ז גם תמוה מדוע נענש אהרן בהעדר הכוונה של משה (ובמרט שהאב"ע התקשה בקושיא זו על פירושים אחרים).

ונמצא שסברו ישראל שהשם נמצא בכעס עמם ולא כך היה, ומפני כך נענשו משה ואהרן.¹⁷

שיטת הרמב"ן

הרמב"ן מתחילה מצדד כדעתו של רבנו חננאל. ולבסוף כותב 'והאמת כי הענין סוד גדול מסתרי התורה'. ונראה מדבריו שהחטא היה **מה שהכו את הסלע במטה פעמיים**, והטעם שעשו זאת ולא הסתפקו בהכאה אחת כפי שהיה בצור (בעת שחנו ברפידיים), מפני שבצור ממה היה כבוד ה' עומד על הצור בחורב, ולכן הספיקה הכאה אחת ויצאו מים רבים. **אך כאן שלא היה כבוד ה' עומד, הסכימו שניהם שיש להכות הסלע במטה פעמיים**, בכדי שיצאו מים. (וזה היה חטאו של אהרן שהסכים על כך עם משה) וזהו מה שאמר ה': 'יען אשר לא האמנתם בי', והיינו לא האמנתם **בשם ה'**, שיכול להוציא המים אף בהכאה אחת ואף שאין כבוד ה' עומד על הסלע.

כלומר לדברי הרמב"ן ההכאה בסלע פעמיים **היתה מתוכננת מראש**, ולא היתה כורח המציאות שהסלע לא נתן מימיו. ברדך זו ביאר אף את דעת רבותינו (בספרי) שהזכירו את ענין הכעס, וביאר שלדעתם משה ואהרן לא תכננו מראש להכות ב' פעמים, אלא הכו פעם אחת ומכיון שכעס משה יצאו רק טיפין טיפין, אך הם לא תלו בכך, **אלא הסכימו שניהם שהוא מחמת שאין כבוד ה' עומד כאן כמו בצור**, ועל כן יש להכות פעם נוספת, והחטא הוא מה שתלו זאת באי עמידת כבוד ה' שם, ולא בכעס שקדם להכאה הראשונה. וזהו 'לא האמנתם' - חסרון אמונה שלא ההיה פשוט להם שבכח שם ה' להוציא מים מן הסלע בהכאה אחת - אף אם אין כבודו עומד שם וכדברי הרמב"ן הנ"ל.¹⁸

17. ראה ברמב"ן שהרבה לחלוק על הרמב"ם, ותמה עליו: א. לו יהי כדבריו, אין חטא זה שייך למה שנאמר 'יען לא האמנתם בי'. ומה שאמר ה' 'מרייתם פי', **שלא היה כאן שום המראה רק כעס**. ואם הענישו על הכעס יותר היה ראוי להעניש שכשקצף משה על פקודי החיל בחנם. ב. **בפסוק לא נתפרש שמשא כלל כעס**, ומה שאמר 'שמעו נא המורים הוא דרך תוכחה כמו שאמר בדברים 'ממרים הייתם עם ה''. ועוד שאהרן לא כעס מימיו כי בשלום ומישור הלך מעודו. ג. שודאי היה כעס מה' על מריבה זו, כמוכח מלשונות המקרא (פסוק יג) המה מי מריבה **אשר רבו בני ישראל את ה'**, ומה פשע גדול מעבד הרב את יוצרו. ומשה אמר (דברים א, לז): גם בי **התאנף ה'** בגללכם לאמר והתימה על הרב שהרי מקרא מלא הוא (תהלים קו, לב): **ויקציפו על מי מריבה** וירע למשה בעבורם' ומנה הכתוב חטא הזה עם הנסיונות הגדולים שנסו את ה'.

לרמב"ם נמצא שמשא ואהרן נצטוו להכות בסלע וזהו 'לדבר'. ולכך משה נתרן למטה כדי להכות בו. אכן הסלע לאו בר דיבור אך הוא בר הכאה. הרמב"ם לא מתייחס האם נצטוו להוציא מסלע מסוים, אך מ"מ לדעתו החטא לא היה בענין זה. וכן לענין ההכאה ב' פעמים. ולדבריו החטא הוא הכעס שהיה במשה בעת שאמר 'שמעו נא המורים'. לדבריו אכן צ"ב מדוע נענש אהרן על כעסו של משה.

18. לשיטת הרמב"ן נמצא שאכן נצטוו להכות את הסלע וכמש"כ שהדיבור אל הסלע הוא ההכאה. (וביותר כתב הרמב"ן שלא מסתבר שהוצבו לדבר אליו ממש, אלא לדבר על ידו וזה הלא עשו בעת שאמרו לעדה 'המן הסלע הזה

שיטת תרגום יונתן

ממכלול דברי ת"י בפרשה זו עולה, כי בפטירת מרים נגנז הבאר. וציווים ה' לקחת את המטה ולהשביע את הסלע בשם המפורש לעיני בני ישראל. **ואם יסרב הסלע להוציא מים יכה במטה ויוציא מים.** ולאחר ההכאה הראשונה שהכהו משה **הוציא דם**, ולכך הכהו משה בשנית, ונתן מימיו.

לא נתפרש בת"י מה היה החטא, והאם אכן עשו משה ואהרן כדבר ה', וראשית השביעו את הסלע או שמחמת המריבה (או הכעס או סיבה אחרת) הכו את הסלע מבלי להשביעו וזה היה חטאם, עוד לא נתפרש האם משה ידע מהו הסלע המדובר או שלא, ובשונה ממה שנעשה בצור בעת שחנן ברפידים (שמות יז, ז), שם מבואר בת"י שה' נתן למשה סימן איזה סלע להכות, ואמר למשה שיכה את הסלע שיראה עליו **רושם של צורת רגל**, כאן לא ניתן למשה כל סימן שהוא.

ולכן יתכן לפרש את דבריו בג' פנים, וכמשנ"ת לעיל במקומו באריכות.

שיטת האור החיים

האורה"ח מקדים י' שיטות ומסיים בביאור נוסף עפ"י דברי הילקוט שמעוני, שבמי מריבה היו ד' חטאים, שנבעו מד' טעויות בהבנת מאמר ה', וסיבת האחד גרמה את חבריו.

לדבריו משה נצטווה לקחת את מטהו בכדי **להראות שיש בידו כח עליון** ולא להכות בו. עוד נצטווה לדבר אל הסלע באופן **שישנה עליו פרק אחד של תורה**, 'שהוא חיי עולם (היוצאים) מפה קדוש (של משה, ובכך) יעורר כח שבדומם, ומזה יתעורר (הסלע) לתת מים'¹⁹. עוד נצטווה **להוציא מים מאיזה סלע שיחפצו ישראל**, ואכן ישראל רצו שיוציא מסלע מסוים, ומשה אמר 'המן הסלע הזה נוציא לכם מים' שאין סלע זה ראוי להוציא מים. ועוד חטא באמירת 'שמעו נא המורים'.

נוציא לכם מים' ושמע זאת הסלע ואם היה צריך דיבור היה לו להוציא מים) ולכך הוצרכו ליטול את המטה. ואכן אין הדיבור נס גדול מההכאה וכמש"כ הרמב"ן ששניהם שוים אצל הסלע. לא התבאר האם נצטוו להוציא מסלע מסוים אך מ"מ לא זה היה החטא. ההכאה פעמיים היתה מחמת שסברו שאם אין כבוד ה' עומד נדרש להכות פעמיים וזה היה החטא שיש בו חסרון אמונה, לרמב"ן מיושב מדוע נענש אהרן, כי אף הוא היה באותה עצה. 19. בכך יישב את תמיהת הרמב"ן מדוע יש קידוש ה' בדיבור יותר מאשר בהכאה, הלא שניהם שווים אצל הסלע. ולדבריו כלפי הדיבור אל הסלע שווים הם, אך אם היה שונה עליו פרק של תורה, היה קידוש ה' גדול שהיו רואים שבכחה של התורה להוציא מים מן הדומם.

ואף שמשה נסתפק בכוונת ה' והיה לו צד כנ"ל, מ"מ היה לו יותר מסתבר כפי שנהג, מכיון שהסתבר לו שלקחת המטה **נועדה להכות בו**, וממילא אף הבין ש'הדבור אל הסלע' אינו לשנות עליו פרק אחד, אלא להכות בו במטה. ומכיון שנסתפק האם נצטווה להוציא מכל סלע או מהסלע המסוים, הסיק להוציא מהסלע של הבאר משום שאם ינסה להוציא מסלע אחר ולא יצא, **יתחלל שם ה'**, ולכן העדיף להכות הסלע של הבאר. ומה שאמר 'שמעו נא המורים', כי סבר שרצו ישראל לנסות את ה' אם יכול להוציא מכל סלע, **והקפיד משה על הדבר**. (ואף זה נובע ממה שלא הבין שנצטווה להוציא מכל סלע, כי אם כך היה הציווי לא היה מקפיד).

והקפדת ה' במאמרו: 'ענן לא האמנתם ב' היתה, שאף שנסתפקו בכוונת ה', **היה להם להכריע באופן שיותר יתקדש שם ה'**, והוא ע"י דיבור אל הסלע בפרק אחד של תורה, וע"י הוצאת המים מכל סלע שהוא, שבכך היה מתקדש שמו מאוד, שיראו איך אפילו הדומם מתעורר לחיים ע"י אמירת פרק אחד של תורה, **והיה להם לבטל החשש לחילול ה' בעוצם אמונתם בה'**.

עיי"ש שמבאר את עומק הדברים והכיצד אלמלא חטא זה היו מכניסים משה ואהרן את ישראל לארץ ולא היה נחרב ביהמ"ק וכו'.²⁰

שיטות נוספות

א. שיטה נוספת (הובאה באב"ע) שהקפדת ה' היתה על **שלא אמרו שירה על המים כמו עלי באר**. (לכאור' כוונתו שמשה ואהרן לא אמרו שירה, כי הלא ישראל אמרו שירה, אלא מדלא נאמר בשירת הבאר אז ישיר משה ובני ישראל', אלא 'אז ישיר ישראל' משמע שמשה לא אמר).

ב. עוד הובא באב"ע שיטה שהקפדת ה' היתה על שאמר לבני אל חי לשון קשה: 'המורים' (סרבנים) ואין ראוי לאיש חסיד לתעב ולזלזל בבני אברהם יצחק ויעקב.²¹

20. נמצא לדעת האוה"ח שמשה ואהרן נצטוו לדבר אל הסלע ולא להכות בו, והוצרכו למטה כדי להראות שיש בידם כח עליון, לדבריו שייך לדבר אל הסלע והוא נס יותר גדול מאשר שמכים בו. עוד נצטוו להוציא מכל סלע שהוא אך מפני שנסתפקו בדבר חשש לחילול ה' והכו רק את סלע הבאר, וזה היה החטא שלא הכריעו כאפשרות שיותר יתקדש שמו הגדול, ומפני זה לא הוציא הסלע מים בראשונה (אלא טיפיון טיפיון) והוצרכו להכאה נוספת. בנ"י אכן ביקשו מהם להכות סלע אחר אך משה סבר שבקשה זו היא לנסות את ה' ולכן הקפיד בדבר וענה להם 'שמעו נא המורים', המן הסלע הזה וכו' - שלא יוכל להוציא מהסלע אשר לא ציווהו ה'. לדעת האוה"ח יתכן כי אף אהרן נענש במה שהיה שותף להכרעת הספקות של משה ולא הטהו להכריע באופן שיותר יתקדש שמו יתברך.

21. על פירוש זה תמה האב"ע שאם זה היה החטא לא יתכן שחזר משה על חטאו ואמר לישראל בחומש דברים 'ממרים הייתם עם ה'?

ג. שיטת 'ר"מ הכהן' (הובא באוה"ח) שהקפדת ה' היתה על מאמר משה המן הסלע הזה נוציא לכם מים וגו', וכוונת משה היתה שהוא לא יוכל להוציא בכוחו שלו, אך טעו בני ישראל והבינו שמסלע זה כביכול אין בכח ה' להוציא מים. והביא ראיה לפירושו ממה שאמר הכתוב (תהלים קו) 'כי המרו את רוחו ויבטא בשפתיו'.²²

ד. שיטת 'הר"י אלבו' (בספר העיקרים מאמר ד' פכ"ב - הובא באוה"ח) שהקפדת ה' היתה על שלא נתעוררו משה ואהרן מעצמן להוציא להם מים והיו מפחדים (שמא לא יצא) שזה יורה מיעוט הבטחון.

ה. בעל ספר 'מעשה ה' (ח"ד פכ"ח - הובא באוה"ח) פירש, כי היה ויכוח בין משה ובין ישראל, שישראל היו רוצים להוציא להם מים ממקום אחר שהם חפרו אותו (וכדאיתא במדרשים) ולא רצה משה לדבר לאותו סלע שחפרו הם, ונתכעס משה וזרק המטה בידו לא להכות אלא בכעס ובדרך מקרה הכה המטה בסלע. וזה היה החטא שלא היה לו להוציא המים בדרך זו אלא בדרך שנצטווה.

ו. הספורנו סבור שנצטוו לדבר אל הסלע, והיה נס זה מכוון בדקדוק היטב להסיר תלונות ישראל מה' וממשה (עיי"ש שביאר כיצד), וסברו משה ואהרן שהיות וישראל היו ממרים מאוד, אפשר שלא יתרחש הנס באופן כה נעלה ולא יצאו מים בדיבורם, ולכן הכו את הסלע שהוא אופן נחות מהאופן של דיבור, וזה היה חטאם שסברו שאפשר שלא יקיים ה' דברו להוציא מים מן הסלע בדיבורם.

ז. במדרש הגדול (על פסוקנו) מובא שישראל חשדו במשה ואמרו: משה רעה הוא, והוא מכיר את המעיינות שבמדבר, ויודע איזה אבן יש בה מים ואיזה אבן שאין בה מים. והולך ומעמידנו על העין, ואומר שהוצאתי לכם מים. מה עשו עמדו כולם על הסלע (סתם סלע) ואמרו למשה רצוננו שתוציא לנו מים מן הסלע הזה. אמר משה בלבו שמא לא יוציא הסלע מים. מה עשה תפש המקל בידו שנאמר 'ויקח משה את המטה לפני ה' והניחו על הסלע והתחיל מדבר עם ישראל והכה את הסלע'. כלומר משה הערים על ישראל וניסה להכות מבלי משים את הסלע שרצו ישראל להוציא ממנו מים, וכך ירוויח שאם יוציא מים יתקדש שמו יתברך כרצונם, ואם לא יוציא אזי ידבר אל הסלע של הבאר ולא נתחלל שמו יתברך. וכך עשו ויצאו ממנו מים לבסוף.²³

22. על פירוש זה כבר תמה האב"ע מדוע נענש אהרן בדיבורו של משה. ודחה את ההוכחה מהפסוק הנ"ל.
23. לפירוש זה נמי צ"ב מדוע נענש אהרן בחטאו של משה. וצ"ע.